

The author discusses the philosophical profile of Ján Feješ, this prominent publicist and philosopher of the age of Slovak Enlightenment, by the occasion of the 200th anniversary of his birth. In his works Feješ was concerned predominantly with social problems, very timely in that period. Feješ pleaded for many innovations in a new, bourgeois order; however, he did not advocate the dethronement of the feudal Austrian monarchy, only its reformation. His thinking was to a great extent influenced by western philosophers of the Age of Enlightenment, such as Hobbes, Locke, partially also by Rousseau, and by German classical philosophy, too. He introduced the method of historical explanation of phenomena into the Slovak philosophy of Enlightenment.

ROGER GARAUDY K PROBLÉMU ODCUDZENIA

Redakcia časopisu *Otázky marxistickej filozofie* požiadala Rogera Garaudyho, známeho francúzskeho marxistického mysliteľa, aby odpovedal na niekoľko otázok, týkajúcich sa problematiky odcudzenia. Rozhovor s R. Garaudym uskutočnil s. Ján Čierny, zpravodajca Československého rozhlasu v Paríži. Uverejňujeme text tohto rozhovoru, ktorý podľa magnetofónového záznamu prepísal s. Čierny.

Otázka: Pokladáte pozornosť, ktorú v posledných rokoch mnohí marxistickí aj nemarxistickí filozofi venujú pojmu odcudzenia, iba za prechodný záujem, súvisiaci s renesanciou záujmu o mladého Marxa, alebo vidíte v tomto pojme dôležitú, v určitom zmysle kľúčovú kategóriu, ktorej význam bol v marxistickej filozofii doteraz nedocenený a ktorej dosah bude treba všestranne preskúmať?

Odpoveď: Nemyslím, že záujem, ktorý venujú dnes mnohí marxistickí a nemarxistickí filozofi pojmu odcudzenia, je iba záujem prechodný; nazdávam sa, že ide naozaj o problém základný. A ani si nemyslím, že by šlo o problém čisto historický, povedzme o problém výkladu ideového formovania mladého Marxa. Naopak, som tej mienky, že pojem odcudzenia je dôležitou, ba povedal by som základnou kategóriou marxistickej filozofie. Nepochybne spôsob, akým Marx narába s touto kategóriou v svojich raných prácach, ukazuje, že sa ešte nebol úplne zbavil špekulatívneho poňatia Heglovej filozofie a antropologického poňatia Feuerbachovej filozofie. Ale v Marxových zrelých dielach, kde uskutočnil prevrat špekulatívnych pojmov, vidíme nové použitie koncepcie pojmu odcudzenia, ktoré naplňa historickým a vedeckým obsahom, ako napr. v *Kapitáli* pod menom fetišizácie tovaru. Myslím, že je preto mimoriadne dôležité pre marxistických filozofov vrátiť sa nielen k historickému štúdiu pojmu odcudzenia z doby jeho vzniku a k podstatným rozdielom, ktoré tento pojem so sebou priniesol a v zmysle ktorých ho interpretovali Hegel, Feuerbach a Marx, ale je dôležité skúmať, akú závažnú úlohu hrá vo vedeckej filozofii rozvinutej dospelým Marxom.

Otázka: V čom vidíte nové prejavy odcudzenia, charakteristické pre dnešné štúdium kapitalizmu?

Odpoveď: Nemyslím, že možno hovoriť o nových prejavoch odcudzenia v súčasnej etape kapitalizmu. Skôr sa nazdávam, že ide o variant starých foriem, pretože odcu-

dzenie sa zrodilo — aspoň vo svojich sociálnych formách, vo svojich sociálnych ko- reňoch — prv než kapitalizmus. Sociálne korene toho odcudzenia, ktoré opisuje Marx, vznikli so samým obchodným spôsobom života. Len čo začalo tovarové hospodárstvo, len čo nadobudol platnosť zákon hodnoty, začína pôsobiť — to je nepopierateľné — aj sociálny zdroj odcudzenia. Pravda, s rozvojom kapitalizmu a rôznych foriem triedneho vykorisťovania, ktoré sa s ním vyvíjajú, nadobúda aj odcudzenie čím ďalej, tým dôle- žitejšie zvláštnosti. Každá krajina, v ktorej vládne kapitalistické zriadenie, má nielen sociálne a ekonomické korene odcudzenia — totiž zákon hodnoty, samotné podmienky trhu — ale i politické korene, stelesnené v rôznych formách štátu tej-ktorej krajiny. Odcudzenie sa rodí vždy, keď štát predstavuje voči jednotlivcom skutočnosť vonkajšiu, nadradenú a nepriateľskú; rodí sa vždy, keď sa štát stane fašistický alebo sa vyvinú — ako sa to stalo vo Francúzsku — rôzne formy osobnej moci. Takýto štát sa čím ďalej, tým viac vzdaluje od občanov, je čím ďalej nepriateľskejší ich nádejam a potre- bám. A preto dochádza k prehĺbeniu odcudzenia: opakujem, nie v dôsledku zrodu novej formy, ale prehĺbením základných foriem odcudzenia kapitalistického spoločenského zriadenia.

O t á z k a: Aký je váš názor na otázku, či jav odcudzenia možno obmedziť iba na triednu spoločnosť, včítane prechodného obdobia z triednej do beztriednej spoločnosti, alebo je to jav širšieho významu, ktorý sa v špecifickej podobe môže prejavovať aj v beztriednej spoločnosti?

O d p o v eď: Nazdávam sa, že z tohto hľadiska treba hovoriť o viacerých etapách odcudzenia. Predovšetkým existuje tá forma odcudzenia, ktorá sa rodí — nepovedal by som s triednou spoločnosťou, ale ako sme práve ukázali — už s objavením sa trhu; to je základná forma odcudzenia v jej sociálnom aspekte. Súčasne sme konštatovali, že v kapitalistickom zriadení sa odcudzenie prehĺbuje. Myslím si, že k tomu dochádza nielen v dôsledku vývinu ekonomických javov, t. j. v dôsledku neprehľadnosti triednych a spoločenských vzťahov vo všeobecnosti tak, že sa jednotlivcovi stáva spoločenský život čím ďalej, tým cudzejší, že sa jednotlivec a spoločnosť dostávajú čím ďalej, tým do väčšieho protikladu, ale treba podčiarknuť — a Lenin to viackrát urobil — že v spo- ločnosti s triednym vykorisťovaním sú s jeho rôznymi formami úzko spojené a slúžia mu i také prostriedky, ako rôzne formy náboženskej propagandy, rozširovanie rôzneho tmárstva a iné spôsoby, ktoré používa štát ako nepretržitý nástroj na udržiavanie člo- veka v porobe. Všetko toto je v rukách jednej sociálnej triedy, ktorá má pomocou vyda- vateľstiev, rádia, televízie, tlače všetky prostriedky rozvíjať náboženské odcudzenie. Práve aj v dôsledku toho dochádza tam k spomenutému prehĺbeniu odcudzenia.

Pokiaľ ide o problém spoločnosti budujúcej socializmus, myslím, že tam ešte pretrvá- vajú hlboké korene sociálneho odcudzenia. Dokiaľ neprestáva pôsobiť zákon hodnoty — a v socialistickom zriadení neprestáva pôsobiť — dokiaľ trvajú rôzne formy spo- ločenského vlastníctva a družstevné vlastníctvo v socialistickom zriadení nie je ešte celkom kolektívnym vlastníctvom — dokiaľ toto všetko trvá, existujú stále aj ekonomické korene odcudzenia. Ostatne Marx a Engels ukázali v kritike Gothajského programu, že aj v socialistickom zriadení štát zostáva a zostane až do poslednej fázy komunizmu nástrojom donucovania. V dôsledku toho existujú v socialistickom zriadení aj určité podoby politickej a nielen ekonomického a sociálneho odcudzenia.

Posledná otázka, ktorú ste mi položili, týka sa problému pôsobenia odcudzenia v bez- triednej spoločnosti. Chcel by som pripomenúť, že Lenin v svojich štúdiách o nábo- ženstve poukázal viackrát na skutočnosť, že v primitívnych spoločnostiach existovala nezávisle od sociálneho odcudzenia určitá prirodzená forma odcudzenia, rodiaca sa nielen z pocitu nemožnosti individua voči spoločnosti, ale predovšetkým z pocitu nemož- nosti individua voči prírode. Pretrvá táto forma odcudzenia v beztriednej spoločnosti?

To je veľmi pravdepodobné. Existuje totiž určitá medza v pôsobení na hmotu, ba možno priamo povedať, že ani všetky možné spôsoby zásahu do hmoty nie sú jej tvorením, ale iba transformáciou jej štruktúry. Tým sú dané i hranice ľudského vplyvu na prírodu. Vezmem príklad, ktorý sa mi zdá charakteristický a zvlášť výstižný z ľudského hľadiska: je to hranica smrti. Možno je to jedna z hraníc, ktorá dáva stálu možnosť pôsobeniu určitých foriem odcudzenia, tak ako aj v minulosti bola veľmi často podnetom k ich vznikaníu.

V beztriednej spoločnosti môže sa prejavíť v takých podobách, ktoré nemajú sociálny pôvod, ale súvisia s prirodzenou hranicou ľudských síl.

O t á z k a: Viackrát ste vyslovili názor, okrem iného aj v polemike s. A. Kurellom, že k javu odcudzenia dochádza aj v priebehu budovania socializmu. Aké sú príčiny tohto javu v socialistickej spoločnosti? Treba ich vidieť len vo faktoroch presahujúcich do socializmu z kapitalizmu alebo vynucovaných existenciou kapitalizmu (napr. pôsobenie zákona hodnoty, existencia nekomunistických foriem vlastníctva, existencia štátu, kapitalistické obklúčenie a pod.), alebo sú to aj iné faktory, vlastné samej povahe socializmu?

Odpoveď: Nemyslím si, že existujú také korene odcudzenia, ktoré by vznikali špeciálne v socialistickej zriadení. Som skôr tej mienky, že sú to predovšetkým korene staršie ako socializmus, ba staršie — ako sme už povedali — ako sám kapitalizmus, ktoré trvajú aj v socialistickej zriadení. Uviedli sme zákon hodnoty ako typický príklad, ktorý aj tu zabraňuje, aby sociálne vzťahy boli človeku úplne prehľadné. Po druhé, v politickej rovine, dokiaľ existuje akákoľvek forma štátu, bude existovať — ako ukázal Marx, opakujem ešte raz, v otázke Gethajského programu — aj politické odcudzenie. Napokon je tu ešte ďalší fakt, ktorý, myslím si, stojí za zmienku. Existuje totiž akási spätná reakcia, určitý odraz prejavov odcudzenia, ktoré majú pôvod v kapitalizme, napr. aj v socialistickej zriadení, kým existuje kapitalistické obklúčenie. Sú to určité nevyhnutné formy násillia, napr. udržovanie brannej moci, udržovanie kontrašpionážnej služby, udržovanie nevyhnutnej a systematickej nedôvery proti zásahom kapitalizmu voči socializmu; to znamená, že formy odcudzenia vlastné kapitalizmu si v istom zmysle vyžadujú aj v socialistickej zriadení podržanie niektorých z týchto foriem odcudzenia. Z toho vyplýva, že aj keď niet osobitných socialistickej koreňov odcudzenia, je nepopierateľným faktom, že odcudzenie trvá aj v socialistickej zriadení až do poslednej etapy budovania socializmu, teda až do komunizmu v jeho dokonalej podobe.

O t á z k a: Mohli by ste podrobnejšie vyložiť svoj názor, ktorý ste vyslovili v polemike s. A. Kurellom, že kult Stalinovej osobnosti možno chápať pod zorným uhlom pojmu odcudzenia?

Odpoveď: Som tej mienky, že tu máme do činenia so zvláštnym prípadom toho, čo sme povedali v predchádzajúcom. I tu musíme brať do úvahy fakt kapitalistického obkolesenia i to, že sa ono vnucovalo viac ako 40 rokov socialistickej zriadeniu, ktoré sa zrodilo a rozvíjalo v Sovietskom sväze. Bol to skutočný stav obklúčenia so všetkými nástrahami, ktoré s tým súvisia i s nevyhnutným sústreďením moci, ktorú si vyžiadal tento stav. Je jasné, že existencia kapitalistického obkolesenia podporila a dovolila rozvinutie tejto koncentrácie moci, ktorá vyústila až do chorobného kultu Stalinovej osobnosti. Myslím si, že tento aspekt je veľmi dôležitý, ak chceme pochopiť, že kult osobnosti, so všetkými omylmi a zločinmi z neho vyplývajúcimi, sa nezrodil zo samej povahy socialistickej spoločenského zriadenia. Zrodil sa, ako som uviedol, z potrieb politiky vyplývajúcej z kapitalistického obkolesenia a z hrozieb, ktoré na nás zo strany kapitalizmu doliehali.

Preložila E. Városová